

Társzómagyarázatok

Bábánánúská. A kakukkfüvet hívják így Barslédecen.¹ Nyilvánvalóan szlovák jövevényszó, a végződése tipikusan az. De ilyen szóval a szótárakban nem találkozunk. A kakukkfű közkeletű szlovák elnevezésének a segítségével azonban megfejthetjük a szó értelmét. *Materina dúška* a kakukkfű szlovák neve. Az elnevezés második eleme szavunkban könnyen fel is ismerhető. De mi lehet a jövevényszó első eleme? A mássalhangzók világos útbaigazítást nyújtanak: Ha nem *materina dúška* — 'anya lelke', hát minden bizonnyal *babina dúška* — 'vénesszony lelke', ami jelentéstanilag is kézenfekvő, ha szem elől nem tévesztjük, hogy a vénesszonymnak, a javasasszonymnak, a boszorkánynak mitológiai szerepe is volt a régi szlávoknál.

Cigát 'uszít'. — *Tegnáp is odágyütt á pujkájá, rácígattám á kutyát*² (M). Ghymesen és Lédecen is *cigáttják* a kutyát, másutt *huszítottják* (pl. Cs, G, K), illetve *uszítottják* (P). — Hangutánzó szó a legjavából. Azokban a falukban is inspirációs bilabiális c-félével uszítják a kutyát, és esetleg megtoldják a *csib meg!* hátorítással, ahol egyébként nem *cigátásnak*, hanem *huszításnak* nevezik a műveletet. — A MTsz. a szót nem ismeri.

Dërik. Vicsápapátin a Nyitra folyó régi, kiszáradt medrét *dëriknak* nevezik, a menyheieknél ugyanez *Örög dërik*. A vicsápapátiak egyik ottani dülőjének a neve *Dëriknä*. A falu mellett mostani medrében folydogáló Nyitra vize azonban, úgy látszik, már csak *tó*. A folyón túl elterülő szántóföldeket *Tómëgnék* hívják.

A MTsz. nem ismeri sem a *derék*, sem a *tó* szavakat ebbeli jelentésükben. Nem ismerik így a folyót a vidék más falvai sem — kivéve tán a mellette fekvő Lajost és Egerszeget —, de nem használatos a *folyó* elnevezés sem, hanem csak a *Nyitra vize*.

A 'folyó' jelentésű *tó* Nyitra mellett általánosabban elterjedt volt. Tanúskodik erről a Nyitra várostól délre fekvő, szlovák nyelvű Ivánka határában a *Tóba* dülönév.

A folyót jelentő *derék* azonban a folyó mindkét partján használatos a szlovák nyelvterületen is, fel egészen a Nyitra vize legfelső folyásáig. A szlovák nyelv *i-ző* területén, Nagytapolcsányon túlig *drík* formában, onnan tovább

¹ A falvak nevét a szövegben kezdőbetűs rövidítésben is használok: B = Béd (Badice), Cs = Csitár (Alsócsitár — Dolné Štitáre), G = Geszte (Hostová), Gh = Ghymes (Jelenec), Gr = Gerencsér (Nyitragerencsér — Nitrianske Hrnčiarovce), K = Kolon (Koliňany), L = Lédec (Barslédec — Ladice), M = Menyhe (Mechenice), P = Pográny (Pohranice), V = Vicsápapáti (Výčapy-Opatovce), Zs = Zsére (Žirany).

² Hangtani megjegyzés. Cs, G, Gh, Gr, K, L, Zs: *á — ä; e — ě*. V: *á — ā; ě* (nem ismer nyílt e-t). B, M: *á — á; ě. P: a — á; e — ě*.

ie-ző területen *driek* formában. Magában Nyitra városában is *drik* a folyó, a Nyitra vize neve.

Kézenfekvő szlovák jövevényszóként magyarázni szavunkat. Igaz is, hogy *derék* szavunk, mely szláv jövevényszó, KNEIŽSA ISTVÁN (SzlJöv. 151) szerint legvalószínűbben a szlovákból való, de mindennek ellenére és saját korábbi véleményem ellenére (FRANT. SIMA: Z lexikálnych vplyvov slovenčiny na maďarské nárečia nitrianske — Szlovák jövevényszavak a nyitravidéki palóc nyelvjárásokban, *Linguistica Slovaca* I/II., Bratislava, 1939/1940, 173), valamint annak ellenére, hogy 'folyó' jelentésben is használatos a szlovák népnyelvben (szlovák nyelvész kollégáim szerint Zsitva völgyében is) — mégsem tartom a vicsápapáti *dériktől* szlovák jövevényszónak, hanem fordítva, a szlovák *drik*, *driekot* 'folyó' jelentésben magyar jövevényszónak.

Szlovák szakos hallgatóink között érdeklődtem, ismerik-e nyelvjárásukból 'folyó' jelentésben a *driekot*, de mindössze a Nyitra mentiektől kaptam igenlő választ. Meglepetésemre azonban Nagysurányban (Šurany), mely tudvalevőleg XVIII. sz.-beli morva település, nem így nevezik Nyitra vizét, és a szó ott ilyen jelentésben ismeretlen is. Ebből a körülményből s abból, hogy csak a magyar nyelvterülettel érintkező Nyitra és Zsitva völgye használja a *drik*, *driek* szót 'folyó' jelentésben, arra következtek, hogy ebben a jelentésében magyar jövevény a szlovákban. Noha egy tüzetesebb földrajzi vizsgálat sok érdekességgel járhat még, aligha változtat majd azon a tényen, hogy a 'pars corporis superior, der Oberleib; truncus, der Rumpf, törzs' jelentésű szláv *drěkz*, esetleg szlovák *driek* a magyarban fejlődött 'summa; Wesen, Inhalt' és 'pars praecipua, principalis; Hauptteil, Mitte' jelentésű *derékká*, mert ilyen jelentések a szlovák forrásokban nem találhatók, s ennek alapján jöhetett létre a *deréknyár*, *derékpénz*, nyár *dereka* stb., s nem utolsósorban a szabályozatlan, mocsaras folyók világában a főfolyást jelentő *derék*. (Vö. *viz' dereka* (SzD²); *viz dereka*, azaz közepe, fonala (CzF); az előbbi adatokhoz pedig KNEIŽSA i. m. és a NySz.)

A szlovák népnyelvben még itt-ott előforduló 'tőkepénz' jelentésű *driek* ('derékpénz') is magyar jelentésfejlődmény.

Dudu. A MTsz. 'öreganya' jelentésben közli Csallóközből. Az EtSz. ennek alapján gyermeknyelvi szónak minősíti. Nyitra vidékén 'nagyapa, értelemben használják a szót, amiben egyezik a szlovák *dedoval*. Szlovák jövevényszónak is tartom. (KNEIŽSA i. m. nem tárgyalja.) Igaz ugyan, hogy a gyermeknyelvben számos szótagismétlő szó van, mint a *kaka*, *baba*, *mama*, *ee* 'kaka, kakás', *nono* 'nem, nem szabad', *gogo* 'ijesztő', *tutu* 'víz', *zsizsi* 'tűz' (vidékünkön is) stb., s ennek alapján szinte kézenfekvő a gyermeknyelvből való értelmezés, de a 'nagyapa' jelentés a szlovák *dedo* felé tereli a figyelmet. Viszont hogy lehetett a *dedoból* *dudu*? *Dodon* keresztül. Ghymesen, Lédecen az *öregapá* mellett még ma is használatos a *dodo*, Menyhén a *dodo*, *dodoká*, *dodi*, Vicsápapátin *dodo*, *dotko*. (A *dotko* aztán tisztán szlovák ízű forma, de alighanem másodlagos — az effajta becéző kicsinyítés V-i változata.) A többi falvakban a *dudu* (pl. Cs, Gr, K, P) vagy a *pási* (G) járatos, vagy pedig már inkább az *öregapá* (G, Gh, L, P — itt: *öregapa*). A *dudu* forma zártabb válási tendencia érvényesülésével keletkezett a *dodo* formából. Erre az eleven tendenciára, mely a középső nyelvállású magánhangzókat sújtja, számtalan példa van Nyitra vidékén, és főként veláris hangrendben mutatkozik. A tendencia mind a hangsúlyos, mind a hangsúlytalan helyzetben jelentkezik. Pl. a hangsúlyosban: *bugār*, *bühā* 'bolha', *bukritā*, *burit*, *fujtot levegő*, *gund*,

muzi, rúzsá, rüggöny, 'röntgen' stb., a hangsúlytalanban: *r. eskulá, fátyú 'fátyol', ihun 'itt', kámurá 'kamra', kápusztá, kukuricá, lëfurmätus 'reformätus', szälunná* stb. (valamennyi adat Cs-ról).

Hasonulással tehát a szlovák *dedoból dodo* lett s ebből zártabb tendencia eredményeként *dudu*. Nem tartom kizártnak azonban a gyermeknyelvi szótagismétlő szavak analógiájának közreműködését sem.

Rátérve a *dudu* jelentéstani oldalára, tisztáznunk kell a szó Nyitra vidéki és csallóközi jelentése közt fennálló látszólagos ellentmondást, amely kizárja vagy legalábbis kétségessé teszi a szlovákból való magyarázatot: Nyitra vidékén 'öregapa' a szó jelentése, Csallóközben pedig 'öreganya'. Nem komoly ellentmondás ez, mert ilyen jelentésbeli kétarcúság szokott dolog a rokonsági viszonyt jelölő szónál a magyarban. A magyar nyelv — alapjában véve, az indogermán nyelvekkel ellentétben — nem tesz különbséget a rokonsági fokozatokban, hanem a megkülönböztetést korhoz viszonyítva tartja nyilván: öregebbik-e vagy fiatalabbik. Ezért *öcs* a 'jüngerer Bruder' és a 'Neffe' (így szótározva nem találtam) is, *bátya* az 'älterer Bruder' és az 'Onkel' is. Ezért lehetett az ÉrdyK.-beli *teta*: 'Grossmutter; nagyanya' és a bajai *tëta*: 'Tante' (vö. KNEZSA i. m. 523). De részben elmosódott a megkülönböztetés nemek szerint is. *Pási* 'nagybátya, bácsi' is, meg 'nagynéne, néni' is (Eszék vid., Dráva mell. — MTsz.), *mási* 'öreganya' is (Dunántúl, Komárom m., Perbete vid., Esztergom vid., Hont m., Kecskemét — MTsz.), meg 'öregapa' is (Komárom m. — MTsz.). Az *öcs* a régiségben nemcsak fiatalabb férfiszemélyt jelentett, hanem fiatalabb személyt egyáltalán, tehát *húgot* is (NySz.). A mai köznyelvi és népnyelvi *fiam* megszólítás éppúgy vonatkozhat lányra, mint fiúra. Ezeknek alapján semmi bökkenőt nem látok a *dudu* csallóközi és Nyitra vidéki jelentése között. A csallóközi normális módon fejlődött a Nyitra vidéki jelentésből.

Még egy körülmény tisztázása marad hátra, mégpedig az, hogy *dudu* szavunk alapszókincsbeli szó, és az alapszókincs jóformán mentes az idegen nyelvi behatástól. Alapjában véve így is van, ez a szókincs legellenállóbb része, mindamelllett azért itt is találkozunk jövevényszavakkal, l. pl. a közmagyar *patakot, kancát, kabalát* vagy a Nyitra vidéki 'ajak' jelentésű *ápárt, ápárt, ápárát* (vö. FRANT. SIMA i. m. 171).

Végül pedig a szó szlovák eredete mellett szól elterjedése is. Csak a szlovák nyelvterület közelségéből mutatható ki.

Íllislädä. Így hívják a 3—4^{fiókos}, alacsony, hosszúkás lädät Csitáron, Kolonban, Pogrányban (itt: *íllislädä*), de hallottam *íllislädäként* is emlegetni (Cs, Gh) és *íllëslädäként* is (Cs, G, Gh, K), *üllislädä* (Cs), sőt *üllislädäként* is (P) — így pedig állítólag azért hívják, mert rá lehet ülni. Valóban ülő alkalmazhatóságként szolgál ma is nem egy házban, ahol még megvan. Az *i* is elképzelhető az *ü* helyén. Ám bökkenő az *íllislädä* alak (Gh, Gr, K, M, Zs) a maga hosszú szókezdő *i*-jével, mert *i* > *i*-féle megnyúlásra nem tudok példát, csak a fordítottjára: *pintëk, szivánó, illesztő*. A MTsz. a szót nem ismeri, tehát csak a hosszú szókezdő *i*-igazíthat el etimológiájának tisztázásában, meg némileg a hosszú *-ll-*, ámbár az *üllis* 'ülés' is hosszú *-ll-*es alak. A szó első komponense *élës* 'élelem, eleség', mely úgy alakult itt, mint az *él* ige az 'élet' és 'élesztő' jelentésű *illet* és *illesztő*ben. Hogy az *íllislädä* csakugyan 'élelädä' és nem a népetimológiás 'üleslädä', bizonyítja az is, hogy eredetileg konyhabútor volt, a konyhán pedig csak főzni lehetett, vagy a

kamrában állt, amely viszont sose volt tartózkodási hely. Ebben az *illislādā*-ban a gazdasszony tejet, kenyeret, hagymát, borsot stb. tartott.

Kifojkáz 'gallyal kaszálásra kijelöli rétrészét' (Cs). Elavulóban levő szó. Az igében a szlovák *chvojka* 'gally' szerepel.

Kilicske. KNEIÉSA i. m. két helyen is foglalkozik a szó eredetével. Egyrészt a *kilicske* 'Türklinke'; kilincs' címszó alatt (668), ahol kétes eredetűnek tartja, azt mondva, hogy talán a szlovák *klučka* 'ajtókilincs' átvétele, vagy a magyar *kilincs* deminutivuma; másrészt pedig a szláv szavak közt *kulicska* 'die Holzklinke des Türschlosses; az ajtózár fakilincse' (293) című cikkben, ahol a *kulicska* és a *kilincs* keveredésének minősíti.

Az utóbb idézett helyen kifejtett véleményével KNEIÉSA önkéntelenül is különbséget tesz a 'Türklinke' és a 'Holzklinke des Türschlosses' jelentésű *kilicske* között, amiben alighanem félrevezette az, hogy külön találta forrásaiban a 'Türklinke' és külön a 'Holzklinke des Türschlosses' jelentést s azonkívül ebben a jelentésben a *kulicskát*. Nem tudni miért, de nem látja a két más hangrendbeli szónak az azonosságát. A *kilicske* címszó alatt nem tartja ugyan kizártnak a szlovák *klučkat* mint eredeztető formát, de téves érveléssel. Van persze a szlovákban *lu* > *li* változás, mely egyébként a csehre jellemző, de ez a változás Nyitra völgyében nincs meg, mint ahogyan KNEIÉSA gondolja, úgyhogy ez nem jöhet számba.

Régebben a *kilicskében* jómagam is (i. m. 175) a *kilincs* és a *klučka* keveredését láttam, de most azon a nézetem vagyok, hogy a *kilicske* nem más, mint egyszerűen a *klučka* átvétele, aminek éppen a *kulicska* a bizonyítéka.

Fakilincset jelent a *kulicská*, ahol még ismerik (L) és nem fém-, ill. újabban már műanyag *kilincset* — használata megrekedt a fából készült tárgynál. Lédecen ma már a köznyelvből származó *kilincs* a 'Türklinke' neve. A szomszéd Ghymesen már szintén *kilincs* a 'Türklinke' neve, a *kilicská* (!) pedig szintén a 'fakilincs' jelentésnél rekedt meg. A ghymesi *kilicskän* keresztül persze nem nagy már az út a pogrányi (és a Cs, G, Gr, K stb.) 'Türklinke; kilincs' *kilicskéhez*, amely a MTsz. tanúsága szerint 1841-ben még 'az ajtó fazárának fogantyúját' jelentette, vagyis maga is fából volt. A múlt század közepe óta pedig nemesak a fatengelyek, fatányérok, fakanalak, faekék stb. anyagát váltotta föl a vas vagy más anyag, hanem a *kilicskéét* is!

A *kilicske*: *kulicská*val kapcsolatban még két körülményre kell kitérnünk.

Azért kopott ki a használatból a *kulicská*, *kilicská*, s adta át helyét a köznyelvi *kilincs*nek, mert nagyon elütött a köznyelvi formától. Ez a körülmény erős alakító tendencia nyelvjárásaink további kialakulásában. Ezért kopott ki a használatból vidékünkön a *bábábuk*, a *jószág*, a *törögbúza*, a *tyukmony* s adta át a helyét a köznyelvivel egyező *szivárványnak*, *gabonának* és *márhának*, *kukuricának*, *tojásnak*, ezért megy ki a használatból a *dudu*, *pási*, a *mányi*, s jön használatba az *öregapá*, az *öregánya* és a *kéd* megszólítás helyett a *mága* stb.

A másik körülmény — ezzel pedig a *kulicská*: *kilicske*-félék azonosságát demonstrálnám és azt, hogy nem okvetlenül szükséges az átmeneti forma — az, hogy jelentéskülönbség nélküli hangrendi átcsapás elég gyakori jelenség ahhoz, hogy módszertanilag számba vegyük. Az olyan kisebb területen is, mint amilyen Nyitra vidéke, szép számmal találhatók erre illusztráló példák [*csotross* (L) — *csetröss* (Cs, P) 'lucskos'; *gigá* (G) —

gege (Gh) 'gége'; *guro* (L), *guró* (Gh) — *gürő* (Cs, P) 'gurul'; *mögbuggyvád* (M) — *mögbuggyved* (Cs) 'megsavanyodik, megromlik (az étel)'; *porzso* (K, M) — *pörzso* (P), *pörzso* (Cs) 'perzsel'; *susnyá* (Gr) — *sűsnye* (Cs) 'fejlődésében elmaradt'; *torcs* (Gh, M, P) — *törcs* (Gr, L) 'fatuskó' stb.], hát még a MTsz.-ből!

Végül még arra az esetlegességre kell kitérnünk — a *kilincs* > **kilincske* > *kilicske* ötlet (KNEI ZSA i. m.) fordítottjára —, hogy a közmagyar *kilincs* nem a *kilicske* fejlődménye-e, melyből elmaradt a deminutivumi képzőnek érzett végződés — vö. *čardak* > *csárda*; *medvédě* > *medve*; *kaucsuk* > *kaucsu* (P), —, s a szóvégi *-cs* elé inetimologikus *-n-* járult, mint pl. a *bögács* (Cs): *bogács*; *bogrács*: *bogránacs*; *girbics*: *girbinács*; *patécs*: *paténacs*; *kopács*: *kopánacs* (MTsz.) esetekben. Ennek valószínűsítéséhez azonban — többek közt — hiányzik a régiségből legalább egy *-n-* nélküli forma is!

Kracus. Egy pogrányi nagyanya rosszalólag beszélt az unokájáról, hogy még mindig nem készül nősülni, holott a hozzá való lányok sorra férjhez mennek: *Másogyik kracusra vársz?* Kérdésemre ezt úgy magyarázta, hogy 'fiatalabb évfolyamra'. Azonban nem 'évfolyam'-nak bizonyult további utánaérdeklődésem során a számomra addig ismeretlen *kracus*, hanem 'minőségi osztály'-nak. A gabonát minősítették *első klacusúnak* (Cs, G stb. *klacus*), *másogyik, harmagyk klacusúnak*, azaz 'első osztál'-únak (P).

A mai *osztál*, *osztáj* (P), *osztály*, *osztāj* (Cs, Gr, K stb.) helyett a latin eredetű *klasszus* szóval végezték a minősítést. Nem lesz érdektelen a szó többi följegyzett változatait is ideírni: *klászus* (K), *klácós* (Cs), *klácis* (K), *plácus* (Cs), *lácus* (Cs).

Nem háty kimbá (K); *nem háty kintēt* (P). 'Nem hagy békét, nem hagy nyugton' a jelentése ennek a két szólásnak. — *Nem háty kimbá, mingyik hív váláhová* (K). *Nem háty kintēt, mindik kiri*. *Nem háty kintēm má, csak mindig abajgattya a fejem*. *Kintēt nem hagyok a kalandárnak még el nem olvasom* (P).

A koloni szolás főnévének csak annyi a köze a *kín* 'Pein' szóhoz, hogy önálló használatból kihalt, s a szólásban — formájában elhomályosulva — a *kín* 'Pein' szóhoz hasonlott. Eredetileg a magashangúak közé tartozott, éppúgy mint a pogrányi szolásé. A pogrányi szolás főnévét önálló használatból szintén nem ismerem, de a kettő eredetileg egy és ugyanaz volt, *kény*, ill. nyelvjárásunkban *kíny*. Megvan még a szó rokon jelentésben a vidékünkön általánosan használatos *kintelen* 'kénytelen' [*Ugyi ő kintelem mēnnyi* (Cs)] határozószóban s a következő kifejezésekben: *kínyő-kintelen* (G), *kínyin-kintelen* 'kénytelen-kelletlen' (K). A pogrányi *kint* *-t-*-je tehát járulékhang, éppúgy mint a *pofont* (Cs, K, P stb.), *nyákont* 'nyakonütés' (Cs), *áraszt* (Cs, M, K stb.), *rekeszt* (P) szavaké.

A *kíny*, *kény* szó nem ismeretlen a MTsz., ill. a Pótlékok számára, noha úgy látszik, nem éppenséggel a két szólásban szereplő jelentésével.

Pákmácá. *Pákmácának* hívják Menyhén a szőrös hernyót. A MTsz. a szót nem ismeri.

Elhomályosult összetétel. A szó második komponense a 'macska' jelentésű elavult *maca* — az öregembernél szolgáló árvalányról szóló népmesében is *cica-macá*nak szólítják a macskát, és ilyen becéző használattal kötetlenebb stílusban is találkoztam, Pogrányban: *cicum*, *cicukám*, *macukám!* A MTsz. magát a *maca* szót ismeri, de 'szerető', 'acerina cernua' és 'hernyó' jelentéssel.

Béden és Zsérén *pápmacá* változatban él a hernyónak a neve; a vidék más falvaiban *hërnyún* (Gh, L) és *hornyún* (Gh) kívül pedig *pápmácskának* (G, Gr, K), ill. *papmacskának* (P) hívják — sőt *pápmácská* néven ismerik a hernyó valamilyen nagyobb vagy fekete fajtáját Ghymesen és Lédecen is. — A MTsz. a *papmacskát* sem ismeri, a NySz. azonban igen.

Világos tehát az összetétel első komponense is: 'pap'. A $p > k$, ill. $k > p$ változás nem ismeretlen a magyar népnyelvben l. pl.: *klácus* — *plácus* (vö. a *kracus* cikket); *pákosztoss* (P) — *páposztoss* (Cs) 'nyalánk, falánk'; R. *kedig* > *pedig* (vö. KNEZSA i. m. 705); *paplany* — *paklan* (MTsz.) 'paplan'; *puok* — *kucok* (MTsz.) 'vakondok'].

Az elmondottak után még megjegyezhetjük, hogy a MTsz.-beli *maca* 'hernyó' jelentése tapadással keletkezhetett a *maca* 'macska' szó fentihez hasonló jelzős használatából, s így a MTsz. *macájában* alighanem két szót kell látnunk.

Pároskés. Ghymesen jegyeztem föl, és evőkészletit kést értenek rajta. Kolonból is ismerem. Az elnevezés onnan van, hogy a vőlegény egy párnak: keresztapjának—keresztanyjának ad ajándékba — egy kést, egy villát és egy kanalat (Gh). Kolonban a vőlegény és a menyasszony kést és villát ad keresztapjának—keresztanyjának.

Szurok. Kétféle szurok szava van Nyitra vidékének. Első a 'Pech' jelentésű, leginkább gazdag képes értelemben használt *szurok*. — *Sétít vót, mind á szurok* (Cs, Gr). *Há vån äty hátossám is, szuroké vallyák!* (Cs). *Mëg nëm mozdóná, csák ül, mind á szurok* (K). *Mënnny a szurogba!* (P) 'fenébe'. A másik pedig a 'növényhüvely' jelentésű *szurok*. Tehát van *bápszurok*, *borsószurok* (B, Cs, K stb.), *cicërszurok* (Cs, K) 'csicseriborsó-hüvely', *pápríkászurok* (M). A fokhagyma gerezdje is *szurok*. Ha jól fejlődnek a bab hüvelyei, *mā keszt szurkosonnyi* (Cs) vagy *mā szurkoss á báb* (Cs). A vidéknek azonban nem minden falujában nevezik *szuroknak* a hüvelyt. Gerencséren *kálásznak*, *hüvejnek*, Lédecen *sztruknak*. A 'hüvely' jelentésű *szurok* szó a szlovák *struk*-nak az átvétele. KNEZSA (i. m. 514) csak melléknévi formájában ismeri.

Úrattyá. A forgó, szántóforgó, a szántóföld végének a neve, ahol a szántóvetőnek ekéjével, vetőgépevel a föld másik felére kell befordulnia, hogy fordított irányban is folytathassa munkáját. A *forgó* (Gh, K, L stb.) szó kevésbé használt szinonimája. Ghymesen és Kolonban jegyeztem fel. Szlovák jövevényszó. KNEZSA i. m. nem ismeri. A szlovákban *úvať* a neve, a környékbeli szlovákban *úvate* (tbsz., pl.: Čeladice — Család). Ez a *v* nélküli forma szoros kölcsönhatásban áll a magyar nyelvjárársbeli *úrattyával*.

Zsëlle. Egy öregebb ghymeskosztolányi embertől hallottam a lédeci szőlőhegyen, hogy a belső pincét Lédecen *zsëllének* hívják. Ghymeskosztolány (Kostolany pod Tribečom) szlovák község, önáluk a *zsëlle* neve *žrillo*, ami azonos az irodalmi *žriedlo* 'forrás' szóval. Noha maguktól a lédeciektől mind ez ideig nem sikerült adatolnom, nem tartom a szót nem létezőnek, ill. esetleg nem létezettnek. Ghymeskosztolányt hegyek veszik körül, és Barslédecen keresztül közlekedik a szélesebb vidékkel. Lédeccele való közlekedése tehát igen szoros. A két község viselete is olyan feltűnő közös vonásokat mutat, amilyenek sehol másutt a vidéken nem találhatók. Ezért a helyzet tán az lesz, hogy a lédeci *zsëlle* szóra az illető öreg ember még gyerek korában lett

figyelmes, s a szó tán már akkor elavult volt, de mivel az ő nyelvjárásában szlovák tartalmi és formai megfelelője mind a mai napig megmaradt, eleven számára ez a terminus. Egyébként a 'forrás'-hoz közelálló szemlélet visszatükröződik a belső pince, vagyis a pince föld alatt levő részének bodoki (Alsó-bodok — Dolné Obdokovce) elnevezésében, a *merőben* is.

A *zsélle* szó a lédeci szókinsznek egykor nemcsak következtethetőleg, hanem bebizonyíthatólag is eleven közszava lehetett. A község határában tí. két *Zsélle* nevű dűlő is van, mégpedig a *Keskő Zsélle* és a *Szilézs Zsélle*. Megszemléltetem ezt a két *Zsállét*. Két oldalról egymásnak hajlanak ott a szántóföldek. Köztük alig pár lépésnyi szélességben girbe-gurba gyepes sáv húzódik, s a sávon végig egy barázda szélességű időszakos ér; az elnevezés jogosultságát aláhúzza egynéhány szétszórtan álló fa. Szóval az 'ér, forrás' szinonimumát a szó elavultával ráértették a két dűlőre. Nem egyedülálló dolog ez a vidékünkön. Kolon határában van egy *Síd* nevű dűlő, amely ma szintén szántóföld, s amelyen keresztül szintén húzódik egy ér.

A szó etimológiája tehát világos. Ami feltűnő, az egyesegyedül az *-r*-kiesése, amire nincsen hangtani ok, s nemigen van kézenfekvő hangtörténeti analógia, ha csak fel nem hozzuk biztos adalékul a lédeci *cépákok* és a vidéken általánosabban használt *csépákok* ('agyag-' s újabban 'üvegkancsó' is, vö. szl. *črpák*), a közmagyar *kocsmát*, a Nyitra vidéki *kosztyínkát* (vö. szl. *kostrnka* 'gyümölcsnek a kocsánya, madártollnak a szára'), mely előfordul néhány községben (K, L, Zs) s egynéhány *Vécsi*, *Bocsi* 'Vercsi, Borcsi' (K) típusú keresztnév-változatot. A szó hosszú *-é*-je a felhozott szlovák szó *-i*-jével szemben könnyen magyarázható abból a körülményből, hogy vidékünk a szlovák *i*-zés (*vríc* 'zsák gen. pl-a', *vím* 'tudom') és *é*-zés (*vréc*, *vém*) határán fekszik. A szlovák nyelvjárási szó hosszú *-ll*-je az irodalmi *dl*-lel szemben nyugat-szlovákiai jelenség, mely északon felhúzódik Trencsénig s nyugaton jóformán a morva határig.

Úgy is magyarázható esetleg a lédeci *zsélle*, hogy egy nem adatolt, de elképzelhető (vö. *hrlló* 'torok', *hrllička* 'gerlice' szlovák nyelvjárási *žrllonak* az átvétele. A szótagalkotó *-r*-t a lédeci tájszólás magánhangzóval helyettesítette, mint a fennebb említett *črpák* és *kostrnka* szavakban. Magyarázatlanul marad azonban a lédeci szó hangsúlyos magánhangzójának a hosszúsága, mely a ghymeskosztolányi szlovák adatban sem mutatható ki.

SIMA FERENC

Наблюдения над некоторыми областными словами

Автор — сотрудник братиславского университета им. Коменского — изучает венгерские областные слова, собранные им в Чехословакии, в областях с венгерским языком, с целью выяснить их происхождение. Семь слов из исследованных 14 [*bábánánuská*, *dudu*, (*ki*)*fojká(z)* *kilicske*, *szurok*, *úrattyá*, *zsélle*] он считает заимствованными из словацкого языка, а в связи с остальными словами он приходит к заключению, что они являются результатами внутреннего развития венгерского языка. Несколько раз автор статьи касается и некоторых теоретических вопросов деривации.

Ф. ШИМА